

САМОУПРАВНА ПРАВА КАО ИЗРАЗ НОВИХ СХВАТАЊА ПОЛОЖАЈА ЧОВЕКА

Године 1950. почиње нова етапа у развоју социјалистичке демократије не само као политичког идеала, већ и као реалног односа југословенског друштва и државне организације (1). За протекле две деценије развој права и институције самоуправљања довео је до значајних промена правног и политичког система Југославије. Може се рећи без бојазни од претеривања да њихов настанак и развој представља појаву нових елемената, на основу којих правни и политички систем Југославије почиње да постаје социјалистички. С друге стране, настанак и развој самоуправних права и институција показује специфичност својстава и развоја југословенског политичког система у односу на остале социјалистичке државе (2).

Циљ је овога рада само да скрене пажњу на самоуправна права као израз нових схватања положаја човека као појединца и члана друштвене заједнице. На овом степену друштвеног и политичког развоја социјализма у нашој земљи, било би веома тешко теоријски уобличити и изразити садржину и обим појма самоуправних права као нове врсте друштвених правила и организовања у нас. Зато ће се поћи од традиционалне систематизације појмова права и правне науке којим се означавају норме које регулишу својства и положај човека у друштву. Другим речима, самоуправна права ће се третирати као посебна врста права човека. Овај методолошки приступ је неопходан јер је самоуправним правима правно и уставно „признато“ својство човека као радног бића за основ учешћа у вршењу државне власти и другим процесима одлучивања. Пошто права човека, па и самоуправна права, представљају један од основних елеме-

(1) Резолуција VI конгреса КПЈ о задацима и улози СКЈ подвукла је да „радничко управљање привредним предузећима, које је довело до стварања социјалистичких односа у области производње и самоуправљања радног народа имају преломан, одлучујући значај за даљи развој социјалистичке демократије и социјализма“, VI конгрес СКЈ, Београд, 1952, год. стр. 279.

(2) Разлике у политичким системима социјалистичких земаља подвлаче и научници и неки политички докუმисти на пример: G. Vedel, *Les Democracies marxistes*, Paris, 1952—1953; G. Burdeau, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, 1965; Програм КП СССР-а усвојен на XXII конгресу, Програм СКЈ усвојен на VII конгресу.

ната устава (3) који изражава и схватање владајуће идеологије о положају човека у друштву, одређивање њиховог смисла мора се посматрати у односу на организацију државе и циљеве друштвеног развика, формулисане не само у уставу него и у другим политичким документима. Са становишта правних и политичких наука, положај човека у друштву (4) изражава укупност вишеструких могућности човека које му право одређује на основу различитих својстава:

а) као појединцу — личности, припаднику пола, расе и политичком субјекту,

б) као члану друштвене заједнице — припаднику нације, учеснику у одређеној врсти рада, становнику одређене територије која је политички организована и представљена у државној организацији (општине, покрајине, републике, федерације).

При анализи ма ког елемента правног и политичког система социјализма, а поготову правног регулсања положаја човека, мора се поћи од основне поставке научног социјализма да успостављање једнакости људи и слободе човека и друштва остваривањем награђивања према раду, односно укидањем експлоатације, јесте циљ због кога се ствара држава социјализма. Друштвена претпоставка за реализовање овог циља је власт радничке класе. Правна и организациона претпоставка је уставно и правно регулсање положаја човека и државне организације у складу са наведеним циљевима. Ти циљеви су „основна норма“ правног и политичког система, заправо, основ социјалистичке уставности.

Методима правних и политичких наука не може се доћи до потпуног сазнања о степену остварења прве претпоставке у нашем друштву. Међутим, анализа садржине устава и других политичких докумената показује да право и политика постављају реалне основе за њено остваривање. Ова констатација произилази на основу следећих елемената:

Прво, поред награђивања према раду и укидања експлоатације људи као основног циља друштвеног развика у свим социјалистичким државама (5), у југословенском политичком систему постављено је и укидање

(3) Појам устава се различито одређује: др Ј. Борђевић, Уставно право и политички систем Југославије, Београд, 1961. год., стр. 61; др Ј. Стефановић, Уставно право ФНРЈ и компаративно, књига I, Загреб 1956. год., стр. 21—29; др Р. Лукић, Уставност и законитост, Београд, 1966. год., стр. 15—46; др С. Врачар, Основни проблеми конституисања научне и позитивноправне дефиниције устава, Архив за правне и друштвене науке, 1962/3—4, стр. 220—232.

(4) M. Diverger разликује положај и улогу човека, в. *Sociologie politique*, Paris, 1966, стр. 105—168.

(5) Устав СССР-а од 1936. год. у члану 4. констатује да се социјализам „учврстио“ јер је уништена експлоатација човека човеком, а у члану 12. да је „Рад у СССР и дужност и ствар части сваког за рад способног грађанина“ према начелу „Ко не ради тај не једе“. У СССР-у се остварује социјалистички принцип: „Од сваког према његовим способностима, свакоме према његовом раду“.

Устав Чехословачке од 1960. у преамбули и члану 7, тач. 1. наглашава да „нема више код нас експлоататорских класа, искоришћавање човека од стране човека за увек је одстрањено“ и да социјалистички привредни систем „искључује било који облик искоришћавања човека од стране човека“.

Устав Румуније од 1965. год. члан 2, став 1. и члан 5, став 2. поставља да се друштво налази на почетку прелаза у комунизам; јер је „заувек одстрањена експлоатација човека човеком и остварује се социјалистички принцип расподеле према количини и квалитету рада“.

монопола управљања државних органа. Овај „додатни“ елеменат садржине социјализма као циља друштвеног развитка израз је тражења решења за отклањање реалне опасности од превласти бирократије у политици и производњи над радничком класом и друштвом као целином. Његово постављање и реализовање је неодвојиво од настанка и развоја самоуправних права.

Друго, положај човека у друштву правно је регулисан на нови начин, јер се човеку као учеснику рада, радном бићу, дају одговарајућа овлашћења у вршењу државне власти и другим облицима одлучивања. Синтеза радног и политичког субјективитета човека поставља могућност да се битно мења положај човека у друштву и суштина државе и управљања, које губи елементе власти. Правни и политички израз синтезе политичког и радног субјективитета човека су самоуправна права. Говорећи уобичајеном терминологијом правне науке, за самоуправна права не може да се каже ни да су политичка ни да су социјално-економска, мада имају елементе и једних и других. Основ да се сврстају у социјално-економска, било би „признавање“ својства човека као радног бића, учесника рада, на основу кога стиче низ овлашћења у радној организацији и друштвено-политичким заједницама. Садржина тих овлашћења указује, с друге стране, да самоуправна права имају елементе политичких права.

Треће, анализа самоуправних права показује да је њихов настанак и развој означио почетак нове етапе развитка уставности социјализма. Нови елементи садржине и облика демократског организовања друштва настали су и развијали се истовремено са политичким и правним мерама за заштиту и јачање законитости правног поретка. За потврду ове констатације треба подсетити на седницу IV пленума ЦК КПЈ јуна 1951. год., посвећену јачању правосућа и законитости, и чл. 1. Закона о управним споровима донетог марта 1952. год. „У циљу што потпуније заштите права грађана и учвршћења законитости у раду државних органа . . .“ (6).

Поред наведених елемената, потребно је указати и на одређене недограђености и противречности ставова политичке идеологије и права о положају човека као појединца, политичког субјекта и његовог положаја као члана друштвене заједнице — припадника нације, социјалистичке републике, покрајине и федерације и учесника у одређеној врсти рада. Пре свега, видљиво је изражена смисаона неусклађеност политичких права са самоуправним правима и одредбама које регулишу организацију и начин рада савезних органа власти и циљеве друштвеног развитка, о чему ће касније бити речи. Ове неусклађености су једним делом последица формализма и скучености правне технике која нема довољно могућности да уобличи и на одговарајући начин изрази нове појаве у политици и друштву. Структура и језик устава и политичких докумената показују знатан

(6) Реферат IV пленума ЦК КПЈ „За даље јачање правосућа и законитости“ био је предмет разговора на саветовању при Врховном суду Југославије, Архив за правне и друштвене науке, 1951/4, стр. 641—653, Закон о управним споровима, Сл. лист ФНРЈ 23/1952, члан 1, став 1.

утицај традиције (7), што је разумљиво, јер су то акти којим владајући казују своја обећања друштву, па се и изражавају уобичајеним језиком. С друге стране, не треба занемарити ни утицај недограђености идејно-политичких ставова о положају човека у друштву. На идејно-политичком плану, а и у науци, много се више разматрала улога државе, класа, бирократије, партије, једном речју улога колективитета у политичком систему. Мада се на тај начин посредно анализирао и сазнавао и положај човека у друштву, ипак, за развој социјалистичке демократије неупоредиво је значајнија идејно-политичка и научна оријентација последње деценије ка анализи „хуманистичког“ аспекта правног и политичког система. Човек и његов положај у свим многобројним колективитетима и институцијама које право регулише, полазни је став ове идејне струје која је код нас, може се рећи, већ постала и владајућа политичка идеологија.

Развој ове хуманистички оријентисане идеологије, која је политички била уобличена на VII конгресу СКЈ 1958. год., и правно дефинисана Уставом од 1963, имао је велики значај и подстицај за развој друштвених наука. Исто тако, не треба изгубити из вида ни утицај и допринос науке у формирању и развоју хуманистичке идеологије у нашој земљи. Без обзира што је било појава да политичари приписују научницима ненаучност ставова, а научници политичарима недоследност која је у политици социјализма „грех“ исте тежине као ненаучност у науци, за друштво је од великог значаја што политичари теже сазнању и примени науке и што научници грабе решења за даљи развитак социјализма. Јер, наше савремено друштво, чија социјална, образовна, верска, економска, идејна, партијска, државна и самоуправни структура и човек укључен у један део сваке од њих, представљају за науку не само интересантан предмет изучавања већ и изванредно богату ризницу која подстиче на тражење и стварање нових „теоријских слика света“ (8). Није потребно посебно наглашавати од коликог је то значаја за наше друштво, поготову када је реч о својствима и правима човека чија је улога пресудна за даљи развој новог вида социјалистичке демократије, који се код нас зове самоуправљање.

Самоуправна права до Устава СФРЈ од 1963. године

Као политика и право, и политичка и правна наука није се довољно „извукла“ из традиционалних теоријских оквира, тако да је врло тешко појмовно изразити промене односа и институција које је условно настао и развој самоуправних права. Ову тешкоћу условљава и чињеница што се самоуправна права непрекидно мењају тако да се са пуно опрезности мора поставити и време њиховог настанка (9). Међутим, у овом раду наведене тешкоће су избегнуте ограничењем на посматрање само једне

(7) Очигледан пример утицаја традиције на структуру устава представљају уставн Француске од 1796. и 1798. год. у којима је наглашено да је декларација о правима човека и грађанина од 1789. год. њихов саставни део. Међутим, очигледно је колико су у супротности неке одређе Декларације са новим одредбама ових докумената. V. Устав од 1798. M. Duverger, *Constitutions et documents politiques*, Paris, III изд. 1964. год.

(8) Професор Г. Лукић је овим речима изразио своју научну оријентацију и интересовање за сазнавање права.

(9) Др Ј. Борвенић узима 1952. годину за почетак „друге фазе у друштвеном и политичком развиту“, *Политички систем*, Београд, 1967. год. стр. 279.

стране самоуправних права, тј. анализу самоуправних права са становишта њиховог значаја за положај човека у друштву.

Полазећи од тога, мора се најпре изложити садржина и обим самоуправних права која су регулисала положај човека као радног бића до Устава СФРЈ од 1963. год., заправо самоуправна права *произвођача*. За разлику од самоуправних права радног човека, како их одређује Устав од 1963. год., самоуправна права произвођача изражавају упрошћеније схватање рада као делатности човека и човека као ствараоца материјалних вредности. Ово својство је било постављено као основ стицања права произвођача на управљање:

1. као члана радног колектива, радничког савета и управног одбора у предузећу у коме ради, на основу Закона о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива (од јуна 1950) и низа других закона и уредаба (10).

2. као члана већа произвођача у народним одборима општина, градова и срезова од 1952. год. (11);

3. као члана већа произвођача у републичким и Савезној скупштини од 1953. год. (12).

Самоуправна права произвођача као укупност овлашћења: у избору чланова органа управљања предузећа и представничких тела и могућности избора у те институције, у доношењу одлука и аката који регулишу основна питања живота и рада организација и друштва као целине, значила су посредно или непосредно укључивање произвођача у вршење економске и политичке власти. Правни акти у којима су садржана ова овлашћења и политички документи који су им претходили или следили изразили су ново схватање социјалистичке демократије о односу друштва, државе и партије, о положају и улози човека у друштву, о социјализму као идеалу југословенске радничке класе и друштва.

На овом месту треба подсетити на оно што је претходило, да би се јасније показало оно што је следило на основу самоуправних права. Мада се пре 1950. године не могу тражити елементи самоуправних права, потребно је подсетити на неке „самоуправне“ институције које су представљале *посреднике* између државе и радничке класе, заправо посреднике између управљача и произвођача. Поред синдикалних организација треба поменути радничке поверенике, чији избор је предвидео још у јулу 1945. год. Закон Председништва АВНОЈ-а (13) са саветодавним правом у одлучивању

(10) Закон о планском управљању народном привредом, Службени лист ФНРЈ 58/1951. год. чланом 12. предвиђа „обезбеђење и даљи развитак самосталности привредних организација“, Уредба о основима пословања привредних предузећа даје низ права радничком савету предузећа у располагању материјалним средствима — Службени лист. 10/1952; видети и Уредбу о подели фонда плата и зарадама радника и службеника, Служ. лист 11/1952. и Упутство о изради тарифних правилника Служб. лист 19/1952.

(11) Члан 1. Оштег закона о народним одборима од 1952. год. предвиђао је да „Народни одбори као локални органи власти јесу органи народног самоуправљања“ — Служб. лист 22/1952.

(12) Чланови 25, став 2. и члан 28. и 29. Уставног закона од 1953. г.

(13) Службени лист ДФЈ 54/1945 — Закон о радничким повереницима је предвиђао овлашћења у социјалном и привредном делокругу.

о надницама радника са управом предузећа и синдиката (14). Овлашћења синдикалних организација која су била и Уставом од 1946. год. прокламована (15) нису била разграничена од овлашћења радничких повереника и касније бираних народних инспекција (16). Наведене институције имају значаја за анализу развоја идеје о самоуправљању и о односу друштва и државне организације (17). Еволуција ових идеја неодојива је од развоја политичке идеологије нашег друштва, која је имала знатан утицај на правно регулисање положаја човека у друштву.

Уставно и правно регулисање положаја и права произвођача као политичког субјекта, представља израз напуштања етатистичког схватања социјализма, заправо тражење одговарајућих решења за демократски однос друштва и државе, пре свега државе и произвођача. Различити облици тзв. „индустријске демократије“ (18) које су предлагале радничке партије почетком овог века имале су извештан утицај на самоуправне облике произвођача у нашем друштву. Исто тако, и догматски и практицистички однос према неким поставкама научног социјализма о држави и класној борби и запостављање теоријске разраде положаја човека и нових елемената структуре друштва који су настали као последица великих промена насталих напредком технике, нису мимоишли ни политичку идеологију у нас. Самозадовољство због промена које су означаване као новине, иако се њима бавила људска мисао већ раније, показује недостатак политичке и правне традиције и културе. Истовремено, жеља за напредком и производње и демократије, са нестрпљењем и заносом које је својствено „младом“ друштву и политичком покрету, уздрмала је из темеља административни социјализам и стаљинизам као идеологију, не само у нашем друштву него и у међународним размерама. Средином шесте деценије нашега века веровало се да је срушен стаљинизам, што је била драгоцену заблуда која је подстакла владајуће снаге на тражење нових путева изградње социјализма у готово свим земљама које се зову социјалистичким. Борба за законитост правног поретка и заштиту слобода и права човека, демократизација односа у комунистичким и радничким партијама, квалификовани су као гаранција да је административни социјализам и стаљинизам прошлост социјализма и грех вођа који су „изневерили“ марксизам (19).

(14) В. Уредбу о регулисању надница и плата радника и намештеника у државно-привредним и приватним предузећима у Служб. листу ДФЈ 24/1945.

(15) Члан 15, став 2. Устава ФНРЈ од 1946. год. предвиђао је: „У остваривању општег привредног плана и привредне контроле држава се ослања на сарадњу синдикалних организација радника и намештеника и других организација радног народа“.

(16) Уредбу о народној инспекцији априла 1949. донела је Влада ФНРЈ по претходном консултовању Извршног одбора Народ. фронта, Централног одбора Савеза синдиката, Централног одбора АФЖ-а и Главног одбора Савеза бораца, Службени лист 28/1949.

(17) На I конгресу радничких савета Б. Салај је нагласио да „Ми нисмо никад сматрали да је у тим формама и методама рада садржано право произвођача на непосредно учешће у управљању привредом и никад им нисмо придавали већу значај него што су могли објективно имати“. „Борба“, 27. јуна 1957. год.

(18) В. докторску дисертацију В. Становчића „Индустријска демократија“, брањену на Правном факултету у Београду 1964. год.

(19) Изванредну анализу противречности ових токова дао је др А. Крешин у књизи Критика култа личности, Београд, 1966, нарочито стр. 49—56. а Ф. Мухић филозофске, социолошке, политичке и идеолошке димензије стаљинизма, Гледатишта, 10/1969, стр. 1241—1297.

У овој етапи идејно-политичког и правног развоја у нашој земљи давао се примат својству човека као ствараоца материјалних вредности над радним људима чија делатност није била непосредно стварање материјалних вредности. Ни Уставни закон од 1953, а ни Устав од 1963. године нису поставили поуздана мерила која различите врсте рада распоређују по скали њиховог друштвеног значаја. Одредбе Уставног закона које су регулисале избор и надлежност Већа произвођача⁽²⁰⁾ показују да је основ који увећава или умањује улогу произвођача у вршењу државне власти било њихово учешће „у укупном друштвеном производу ФНРЈ“⁽²¹⁾. На основу тога може се рећи да се рад третирао као „извор богатства и културе“⁽²²⁾.

Самоуправна права на основу Устава СФРЈ од 1963.

Одредбе Устава од 1963. год. које регулишу положај човека у друштву, изражавају став да је својство човека као радног бића, без обзира на врсту рада у којој учествује, једно од основних својстава. С једне стране рад човека представља основни елеменат који одређује његов положај у друштву, јер „једино рад и резултати рада одређују материјални и друштвени положај човека“⁽²³⁾. С друге стране сваки човек као радно биће добио је одређена овлашћења да посредно или непосредно учествује у вршењу експертске и политичке власти. На тај начин је изражено ново схватање политичког субјективитета човека интегрисањем друштвено организованог рада у политику и политике, као одређене врсте рада у који је укључен човек и као људско биће и као радни човек, учесник у одговарајућој врсти рада.

Организација и састав скупштина, како су били одређени Уставом од 1963⁽²⁴⁾, право на друштвено самоуправљање као неприкосновено право грађанина⁽²⁵⁾ и права и дужности радних људи на самоуправљање у рад-

(20) Чланови 24, 34, 35, 36 и 37. Уставног закона од 1953. год.

(21) Члан 29, став 4. Уставног закона од 1953. г.

(22) Схватање рада као „извора богатства и културе“ подвргао је Маркс критици у раду Кригика Готског програма, Изабрана дела К. Маркс Ф. Енгелс, књига II, Београд, 1950. стр. 10—16.

(23) Члан 7, став 1. Устава СФРЈ од 1963. год.

(24) Члан 165. предвиђао је да „Савезну скупштину сачињавају: Савезно веће као веће делегата грађана у општинама и републикама, и Привредно веће, Просветно-културно веће, Социјално-здравствено веће и Организационо-политичко веће, као већа делегата радних људи у радним заједницама. Чланови Савезног већа изабрани од републичких скупштина и скупштина аутономних покрајина сачињавају Већа народа, коме се овим Уставом поверавају одређена права и дужности у погледу заштите равноправности народа Југославије и Уставом утврђених права република“.

(25) Члан. 34. Устава од 1963. год. предвиђа да: „Право грађанина на друштвено самоуправљање је неприкосновено. Ради остваривања друштвеног самоуправљања грађанину се зајемчује: 1) право да непосредно одлучује о друштвеним пословима на зборовима бирача, зборовима радних људи у радним заједницама, референдумом и другим облицима непосредног одлучивања; 2) право да одлучује о друштвеним пословима као члан органа друштвеног самоуправљања, као судија поротник или други јавни функционер; 3) право да бира и да

ној организацији ⁽²⁶⁾ представљали су прилично усклађену смисаону целину са одредбама преамбуле да: „Друштвено-економски и политички систем произилази из оваквог положаја човека и служи њему и његовој улози у друштву” ⁽²⁷⁾.

Ово схватање положаја човека изражено самоуправним правима у радној организацији и друштвено-политичким заједницама јесте не само израз хуманистичких идеја које су срж научног социјализма него су истовремено и техничка решења која дају велике могућности човеку и друштву да се оствари идеал да „све облике управљања укључујући и политичку власт, стварају радничка класа и цео радни народ за себе у циљу организовања друштва као слободне заједнице произвођача.” ⁽²⁸⁾.

Међутим, треба подсетити на наведене неусклађености и недограђености ставова о положају човека као појединца и члана друштвене заједнице у нашем политичком систему, које нису отклоњене ни касније донетим уставним амандманима. Не наводећи могућности на основу Уставног амандмана XV које су дате радним људима у радној организацији да оства-

буде биран у органе управљања радне организације, у представничка тела друштвено-политичких заједница и друге органе самоуправљања, да одређује кандидате за избор у ова тела и органе, да предлаже опозив и одлучује о опозиву изабраних делегата; 4) право иницијативе за сазивање зборов бирача односно зборов радних људи у радним заједницама и право да покреће расписивање референдума, као и право да даје иницијативу за вршење друштвеног надзора; 5) право да буде обавештен о раду представничких тела и њихових органа, органа друштвеног самоуправљања и организација које врше послове од јавног интереса, а посебно — право да у радној организацији у којој ради и другој организацији у којој остварује своје интересе буде упознат с материјалним и финансијским стањем, са извршавањем планова и пословањем, уз обавезу чувања пословне и друге тајне; 6) право да претреса рад државних органа, органа друштвеног самоуправљања и организација које врше послове од јавног интереса и да износи мишљење о њиховом раду; 7) право да подноси представке и предлоге представничким телима и другим органима, да добија одговор на њих, као и да предузима политичке и друге иницијативе од општег интереса”.

⁽²⁶⁾ Члан 9. Устава од 1963. год. гласи: „Самоуправљање у радној организацији обухвата нарочито право и дужности радних људи да: 1) Управљају радном организацијом непосредно или преко органа управљања које сами бирају; 2) организују производњу или другу делатност, старају се о развоју радне организације и утврђују планове и програме рада и развоја; 3) одлучују о размени производа и услуга и о другим питањима пословања радне организације; 4) одлучују о употреби друштвених средстава и располагању њима и користе их економски целесходно ради постизања највећег ефекта за радну организацију и друштвену заједницу; 5) распоређују доходак радне организације и обезбеђују развој материјалне основе свога рада; распоређују доходак на радне људе; испуњавају обавезе радне организације према друштвеној заједници; 6) одлучују о ступању радних људи у радну организацију, о престанку њиховог рада и о другим међусобним радним односима; одређују радно време у радној организацији у складу са општим условима рада; уређују друга питања од заједничког интереса; обезбеђују унутрашњу контролу и јавност рада; 7) уређују и унапређују услове свога рада; организују заштиту на раду и одмор; обезбеђују услове за своје образовање и подизање личног и друштвеног стандарда; 8) одлучују о издвајању дела радне организације и о спајању и удруживању радне организације с другим радним организацијама”.

⁽²⁷⁾ Уводни део, II, став 3. Устава СФРЈ од 1963. год.

⁽²⁸⁾ Уводни део, IV, став 1. Устава СФРЈ од 1963. год.

рује самоуправљање и опасности које за самоуправљање могу реално да настану у његовој примени ⁽²⁹⁾, треба рећи да је још увек велики део радних људи неукључен у самоуправни систем. Самоуправних права су лишени индивидуални пољопривредни произвођачи као учесници рада који стварају материјалне вредности веома значајне за друштво. Број ових људи није мали у нашем друштву, поготову у СР Србији; он представља око половину становништва, и ти радни људи нису „политички“ организовани као произвођачи ⁽³⁰⁾.

Поред овог дела становништва, професор Р. Лукић сматра да треба, на одговарајући начин, обухватити самоуправљањем студенте, ученике средњих школа, домаћице и адвокате ⁽³¹⁾. Овај став се може у потпуности прихватити и са више аргумената бранити, поготову када је у питању веће учешће студентске и средњошколске омладине у постојећим институцијама самоуправљања у школама, и укључивање домаћица у самоуправни систем, по основу рада који обављају. Не може се спорити значај положаја и улоге студената и средњошколаца у средњем и високом образовању, друштвеном процесу који је у савременом друштву битан елемент за развитак и материјалне производње и осталих делатности друштва. Поготову када се има у виду број студената и средњошколаца на универзитетима и школама и потребе за променом квалификационе и образовне структуре нашег друштва данас ⁽³²⁾.

Број домаћица, с једне, и пораст малолетничког преступништва, мали број установа дечије заштите, услови становања и друштвене исхране, с друге стране, указује да наше друштво на данашњем степену материјалног и културног развика мора тражити решење да васпитање и подизање деце постане друштвена активност, без обзира на „институцију“ у којој се обавља. Један од начина „подруштвљења“ ових активности јесте правно признавање фактичког стања да су домаћице као „незапослени“ чланови породице учесници једне веома значајне делатности друштва, која је неодојиви део осталих друштвених делатности. Правно непризнат радни статус домаћице указује на недограђеност става о једнакости жена са муш-

(29) На ове могућности и опасност указало је на више саветовања које су организовале научне и политичке институције и од научника и од људи из праксе.

(30) Занимљива су излагања пољопривредних произвођача на Конференцији непосредних пољопривредних произвођача коју је организовала Републичка конференција ССРН Србије 30. и 31. марта 1970. у Београду. Та излагања о „Развоју друштвено-економског односа у пољопривреди и на селу“ показују да нема ни политичких ни научних аргумената да овако велики број радних људи не буде организован и заступљен у политичким представничким телима. Постојећи организациони облици економског повезивања са радним организацијама пољопривредне производње нису ни организационо ни функционално подесни да обезбеде одговарајуће место овом слоју радних људи у политичком систему.

(31) Проф. Р. Лукић, Повезивање радних људи и радних организација са већима радних заједница, збирка Изборни систем у условима самоуправљања, Београд, 1967, стр. 79—80.

(32) Према подацима Савезног завода за статистику, школске 1968/69. год. било је редовних 163 814 студената и 668 464 ученика средњих школа, Статистички годишњак за 1969. год. стр. 292, и 285. и 286.

карцима, неприродно и неправедно негирање природне поделе људи као припадника различитих полова. Садашњи правни статус домаћица, жена запослених у породици на веома значајном послу за друштво у нашим условима, изражава став патријархалног друштва и канонског права, који је тежио да мистификује брак и породицу као биолошке и економске заједнице.

Ма колико да се може прихватити став професора М. Печујлића да „Структура представничких тела није никад била, нити може да буде механички израз, прост отисак социјалне структуре“ (33), мора се при њеној анализи, као и анализи социолошких и политичких елемената који одређује њену структуру и надлежност у социјализму поћи од положаја и улоге који обезбеђује човеку у друштву и политичком систему. Политичка и радна једнакост људи, као последица синтезе радног и политичког субјективитета изражена је самоуправним правима и проширивање њихове садржине и обима представља услов за даљи развој социјалистичке демократије (34).

Поред наведених неусклађености које су последица недограђености схватања о једнакости људи као природних и радних бића, треба скренути пажњу на промене ставова о политичком субјективитету човека у уставним аманданима VIII и IX у односу на Устав СФРЈ од 1963. год. Измене у саставу и надлежности Савезне скупштине указују да се поставља паралелно значај својства човека као радног бића и становника републике и покрајине. Тим се на неки начин дезинтегрише политички и радни субјективитет човека постављен Уставом од 1963. год. Овлашћења Већа народа као дома федерације, односно делегације република и покрајина, удвостручавају на извештан начин политички субјективитет човека као становника републике и покрајине и чини се да потискују самоуправљање на основу рада. Ма колико да не треба прецењивати значај структуре и надлежности представничких тела за остваривање самоуправних права радних људи, њихова улога је велика у одређивању и у остваривању циљева друштвеног развитка. Свакако да ће у даљем развоју теорије и праксе самоуправљања као основа и положај човека у друштву и политичког система бити нађени савршенији облици и средства потпунијег остваривања самоуправних права. А остваривање самоуправних права је неодвојиво од остваривања слобода и осталих права човека у нашем друштву.

Бранислава Јојић

(33) Проф. М. Печујлић, Састав представничких тела и изборни систем, збирка Изборни систем у условима самоуправљања, Београд, 1967. стр. 100.

(34) В. делове реферата „Актуелни унутрашњи и међународни проблеми и улога СКЈ у социјалистичком систему самоуправљања“, „Нека питања скупштинског система“, „Друштвени положај жена“ и „Актуелна питања деловања СКЈ међу омладином“, Девети конгрес СКЈ, Београд, 1969, стр. 69—88.

РЕЗЮМЕ

*Самоуправљаемые права — выражение новых пониманий
положения человека*

Самоуправляемые права рассматриваются как выражение новых пониманий положения человека и как элемент Конституции, не вдаваясь в их более глубокий теоретический разбор. В югославскую политическую систему в качестве основного элемента социализма, наряду с отменой эксплуатации и провозглашения вознаграждения по труду, вложена и отмена монополии государства на управление. Осуществление указанной цели неотделимо от самоуправляемых организаций, в которых человек, занимающийся в какой-нибудь области трудовой деятельности, работник, становится и носителем политической власти. Синтез трудового и политического субъективитета человека позволяет в основе изменить положение человека в обществе и сущность государства и управления. Самоуправляемые права являются правовым и политическим выражением синтеза трудового и политического субъективитета человека.

До Конституции СФРЮ 1963 года права производителей на самоуправление выражают упрощенное понимание труда как функции человека и человека как производителя материальных ценностей. Конституционное и правовое регулирование положения и прав производителя как политического субъекта является выражением отказа от этатистического понимания социализма и в поисках соответственных решений для демократических отношений общества и государства, государства и производителей.

Статьи Конституции 1963 г. регулирующие положение человека в обществе, являются выражением точки зрения, по которой отличительная особенность человека, как работника, составляет одну из его главных особенностей, независимо от вида труда, им исполняемого. Труд является основным элементом, определяющим положение человека в обществе, и человек, выполняющий трудовую функцию, становится обладателем определенных трудовых правомочий, позволяющих ему прямым или косвенным образом участвовать в осуществлении экономической и политической власти. Это является новым пониманием политического субъективитета человека и политики как определенного вида труда, в который человек включен и как живая особь и как работник, будучи участником в соответственном виде трудовой деятельности.

Однако, следует напомнить об определенной несогласованности точек зрения о положении человека как отдельного лица и как члена общественного содружества. Невключение крестьян-единоличников и домхозяек в самоуправляемые институты по основам труда, а также и ограниченность объема права на самоуправление студентов и учащихся средних школ свидетельствует о непроведении до конца понимания равенства людей. Изменения состава и компетенции Союзной скупщины на основании дополнения Конституции 1968 года свидетельствуют о параллелизме значений отличительных особенностей человека как работника и как жителя республики и края, что в известной степени ведет к разъединению политиче-

ского и трудового субъективитета, выраженного в Конституции 1963 года. Полномочия Веча народов, состоящего из посланцев республик и краев, удваивает политический субъективитет человека как жителя республики и края и оттесняет самоуправление на основании труда.

SUMMARY

Self-Management Rights Reflect the New Conceptions of Man's Position

Self-management rights are considered as the outcome of the new conceptions of man's position and as the constitutional element, without any deeper theoretical studies. In the Yugoslav political system the essential elements of socialism are remuneration according to output and abolishment of monopoly of governing the state, besides the abolishment of exploitation. Implementation of this goal is closely related to the self-management institutions where man, as a participant in work, i.e. as working being, also becomes the protagonist of the political power. The synthesis of the working and political subjectivity of man offers possibility for a radical change of man's position in society, as well as of the essence of state and government. Self-management rights are the legal and political outcome of the synthesis of working and political subjectivity of man.

Until the promulgation of the 1963 Constitution, self-management rights of producers were a more simplified concept of work as man's activity and of man as the creator of material values. The constitutional and legal regulation of the position and rights of the producer as of a political subject denote abandonment of the concept of state socialism and look for a suitable solution for democratic relation of society and state, and state and producer. The provisions of the 1963 Constitution, regulating man's position in society, reflect the approach that the characteristic of man as a working being is one of the basic characteristics, regardless of the kind of work he is doing. Work is the basic element that determines his position in society and man as the participator in work is given certain powers in order to take part, directly or indirectly, in the exercising of economic and political powers. This is the new concept of man's political subjectivity and of politics as a particular kind of work in which man is included as a human being and a working being — the participator in a particular kind of work.

However, certain discrepancies of approaches regarding man's position as an individual and a member of the social community should be pointed out. Absence of individual farmers and housewives, as participators in work, from self-management institutions, as well as the restricted frame of self-management rights of students and pupils in secondary schools are an indication of the shortcomings of the approaches on equality of people. The changes in the composition and jurisdiction of the Federal Assembly, provisioned in the 1968 Constitutional Amendments indicate the parallel significance of man as a working being and inhabitant of a republic or of a province, and in some way this disintegrates the political and working subjecti-

vity as formulated in the 1963 Constitution. It seems that the powers of the Chamber of Nationalities, as the representative house of the republics and provinces, double the political subjectivity of man as an inhabitant of a republic or a province, and suppress self-management grounded on labour.

RÉSUMÉ

Les Droits d'autogestion en tant qu' expression des nouvelles conceptions de la condition de l'homme

Les droits d'autogestion sont considérés comme l'expression des nouvelles conceptions de la condition de l'homme et comme élément de la Constitution sans s'engager dans les études théoriques plus approfondies sur ces questions. Le système politique yougoslave en tant qu'élément constitutif du socialisme a pour tâche non seulement d'abolir l'exploitation et de réaliser la rémunération d'après le travail mais aussi d'abolir le monopole du gouvernement de l'Etat. La réalisation de ce but est inséparable des institutions d'autogestion dans lesquelles l'homme en tant que participant du travail, être laborieux, devient promoteur du pouvoir politique. La synthèse de la subjectivité de travail et politique de l'homme offre la possibilité d'une transformation essentielle de la condition de l'homme dans la société et de l'essence de l'Etat et du gouvernement. Les droits d'autogestion sont l'expression juridique et politique de la synthèse de la subjectivité juridique et politique de l'homme.

Jusqu'à l'entrée en vigueur de la Constitution de la République socialiste fédérative de Yougoslavie de 1963 les droits d'autogestion des producteurs expriment la conception simplifiée du travail en tant qu'activité de l'homme et de l'homme en tant que créateur des valeurs matérielles. La réglementation constitutionnelle et juridique de la condition et des droits du producteur en tant que sujet politique représente l'expression de l'abandon de la conception étatique du socialisme et la recherche des solutions correspondantes pour le rapport démocratique de la société et de l'Etat, de l'Etat et du producteur. Les dispositions de la Constitution de 1963 qui réglementent la condition de l'homme dans la société expriment l'attitude selon laquelle la qualité spécifique de l'homme en tant qu'être laborieux est une des qualités spécifiques fondamentale, sans égards au genre de travail dans lequel il est participant. Le travail représente l'élément fondamental qui détermine sa condition dans la société et l'homme en tant que participant dans le travail acquiert les pouvoirs déterminés de participer directement ou indirectement à l'exercice du pouvoir économique et politique. Ceci exprime la nouvelle conception de la subjectivité politique de l'homme et de la politique en tant que genre de travail déterminé dans lequel est intégré l'homme tout aussi bien en tant qu'être humain que comme être laborieux, participant dans le genre de travail correspondant.

Pendant il faut rappeler que les discordances déterminées et les inachèvements des attitudes relatives à l'homme en tant qu'individu et comme membre de la communauté sociale — la non-inclusion des producteurs agrico-

les individuels et des ménagères dans les institutions d'autogestion en vertu du travail, ainsi que le resserrement du volume des droits d'autogestion des étudiants et des lycéens font ressortir l'inachèvement de la conception relative à l'égalité des hommes. Les modifications de la composition et de la compétence de l'Assemblée fédérale en vertu des amendements constitutionnels de 1968 signalent que parallèlement est établie l'importance de la qualité spécifique de l'homme en tant qu'être laborieux et habitant de la république fédérée et de la région autonome, ce qui désintègre d'une certaine façon la subjectivité politique et travail exprimée dans la Constitution de 1963. Les pouvoirs du Conseil des nationalités en tant que délégation des républiques fédérées et des provinces autonomes portent au double, paraît-il, la subjectivité politique de l'homme en tant qu'habitant de la république fédérée et de la province autonome et repoussent l'autogestion en vertu du travail.